

## SECTION 7. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

DOI: 10.46299/ISG.2025.MONO.ECON.1.7.1

### **7.1 Оборотні активи підприємства: понятійний зміст, ази управління та підходи до фінансування**

Важливу роль в здійсненні фінансово-господарської діяльності будь-якого підприємства відіграє ефективне управління його активами. Це пояснюється тим, що від якісно сформованої та ефективно функціонуючої системи управління різними видами активів залежать розвиток виробництва, дотримання комерційного розрахунку, а отже забезпечення максимізації прибутку та конкурентоспроможності підприємства.

Як відомо, функціональною основою здійснення виробничо-господарської діяльності кожного підприємства є активи. Термін «актив», який походить від латинського «*activus*» («діяльний, дійовий»), вийшов із теорії бухгалтерського обліку та конкретизується при побудові бухгалтерського балансу суб'єкта господарювання. Розглядаючи тлумачення поняття «активи», які наводяться у тлумачних та енциклопедичних словниках, зустрічаємо, що:

- активи – це сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належить підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення в цінні папери, патенти, авторські права та ін.), в які вкладено засоби власників та інших осіб [141];

- активи – це власність фізичних та юридичних осіб у вигляді рухомого й нерухомого майна, землі, лісових угідь, запасів корисних копалин, інших цінностей, що мають грошову вартість і використовуються їх власниками для виплати своїх зобов'язань іншим фізичним чи юридичним особам [142].

Що ж стосується нормативних документів, то в Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у

майбутньому [143]. Активи підприємства визначаються здатністю генерувати внаслідок постійного обороту певний дохід. Активи підприємства відображають на певну дату всі матеріальні та нематеріальні активи, кошти та їх еквіваленти, що належать підприємству. Тому, в бухгалтерському балансі приведені групи активів, що включають:

1) необоротні активи, які ранжуються на: нематеріальні активи; незавершені капітальні інвестиції; основні засоби; довгострокові біологічні активи; довгострокові фінансові інвестиції; довгострокова дебіторська заборгованість; відстрочені податкові активи; гудвіл та інші необоротні активи;

2) оборотні активи, що включають: запаси; поточні біологічні активи; дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками (за виданими авансами; з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток); інша поточна дебіторська заборгованість; поточні фінансові інвестиції; гроші та їх еквіваленти; витрати майбутніх періодів; інші оборотні активи.

Варто відмітити, що на момент заснування підприємства капіталу в його власників має вистачити не лише для інвестування в об'єкти основних засобів. Частка капіталу має лишитися на банківському рахунку для здійснення поточних платежів (особливо у випадку, коли виробничий цикл є досить тривалим), решта ж інвестується у створення необхідних для ведення виробничого процесу запасів сировини, матеріалів, палива, тощо [144, с.29]. Таким чином, авансована в предмети праці частина початкового капіталу уособлюється в оборотних активах підприємства.

Дослідження суті оборотних активів, яка визначається в наукових працях вчених-економістів дало змогу зробити висновок про те, що не існує єдиного підходу до трактування цього виду активів. Так, аналіз визначень учених-економістів показав, що сутність поняття «оборотні активи» розглядається за такими змістовими підходами:

- оборотні активи – це ресурси (Слав'юк М.В.);
- оборотні активи – це грошові кошти (кошти) (Зві Боді, Роберт Мертон;

Фролова Л. В., Кірейцев Г.Г., Виговська Н.Г., Петрук О.М.);

- оборотні активи – це активи (частина активів) (Брейлі Р., Майєрс С.; Володькіна М. В.; Бетехтіна Л.);

- оборотні активи – це мобільні активи (група мобільних активів) (Русак Н.А.; Кулішов В. В.; Білик М. Д.);

- оборотні активи – це сукупність матеріальних і фінансових активів (Соляник Л. Г.);

- оборотні активи – це сукупність матеріально-речовинних цінностей і грошових коштів (Філімоненков О.С.; Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Захарчін Г. М.; Кравченко О. С.);

- оборотні активи – це сукупність майнових цінностей (Щербань О.Д.);

- оборотні активи – це частина майна (мобільна частина майна) (Круш П. В., Клименко О. В., Подвігіна В. І., Гулевич В.О.; Крейніна М. Н.);

- оборотні активи – це частина виробничих засобів (Дробишева О.О.);

- оборотні активи – це фінансові ресурси (Ільєнкова С. Д.);

- оборотні активи – це сукупність оборотних фондів і фондів обігу (Демченко А.О.);

- оборотні активи – це форма руху вартості (Колумбет О.П.).

Найбільше авторів схиляються до підходу трактування оборотних активів через їх грошове вираження, тобто прирівнювання оборотних активів до грошових коштів або просто коштів. Однак, така позиція щодо суті оборотних активів нівелює їх матеріальну природу, а тому є не повною їх характеристикою. Нам імponує судження науковців, згідно якого суть оборотних активів розкривається через їх розгляд як сукупність матеріально-речовинних цінностей і грошових коштів. Однак, знаючи, що оборотні активи є частиною активів, вважаємо, що варто зкомбінувати такі підходи: оборотні активи – це активи (частина активів) і оборотні активи – це сукупність матеріально-речовинних цінностей і грошових коштів. На основі такого комбінування можемо акцентувати увагу і на суті оборотних активів агропромислових підприємств, які варто розглядати, як частину активів, що є сукупністю матеріально-речовинних

цінностей і коштів, які, беручи участь у виробництві продукції, наданні послуг, виконанні робіт, повністю використовуються протягом одного року або звичайного операційного циклу, що перевищує дванадцять місяців через специфічність технології виробничого процесу є, і при цьому переносять усю свою вартість на вартість виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг.

Більш чітке розуміння суті оборотних активів можна отримати через розгляд їх видової деталізації, тобто класифікації за різними ознаками. Варто відмітити, що підхід (деталізація ознак класифікації) до видового поділу оборотних активів у наукових працях різних учених-економістів є різним, що наведено у таблиці 1.

Однак, при розгляді класифікаційних ознак, більшість дослідників першочергово виділяють такі ознаки, як поділ оборотних активів за джерелами фінансування, за видами; за участю в кругообігу. Так, за джерелами фінансування оборотні активи поділяються на:

- валові оборотні активи, які формуються за рахунок всіх власних, залучених та запозичених джерел їх фінансування;
- чисті оборотні активи (власні оборотні активи), які формуються тільки за рахунок власних джерел їх фінансування.

За видами оборотні активи поділяються на:

запаси, тобто активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [145].

Таблиця 1.

Класифікація оборотних активів агропромислових підприємств

| № з/п | Класифікаційні ознаки оборотних активів                              | Елементи (види) оборотних активів                                                                                                                                                                                             |
|-------|----------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1     | За джерелами фінансування                                            | 1) валові оборотні активи;<br>2) чисті оборотні активи;<br>3) власні оборотні активи.                                                                                                                                         |
| 2     | За видами                                                            | 1) запаси;<br>2) поточні біологічні активи;<br>3) дебіторська заборгованість;<br>4) поточні фінансові інвестиції;<br>5) грошові кошти та їх еквіваленти;<br>6) витрати майбутніх періодів;<br>7) інші види оборотних активів. |
| 3     | Залежно від участі в кругообігу                                      | 1) оборотні активи у сфері виробництва (оборотні фонди);<br>2) оборотні активи у сфері обігу (фонди обігу).                                                                                                                   |
| 4     | За характером участі в операційному процесі                          | 1) оборотні активи, що обслуговують виробничий цикл аграрного підприємства;<br>2) оборотні активи, що обслуговують фінансовий цикл аграрного підприємства.                                                                    |
| 5     | Залежно від методів планування, принципів організації та регулювання | 1) нормовані;<br>2) ненормовані.                                                                                                                                                                                              |
| 6     | За періодом функціонування                                           | 1) постійна частина оборотних активів;<br>2) змінна частина оборотних активів.                                                                                                                                                |
| 7     | За часом перебування в кругообігу                                    | 1) початкові;<br>2) функціональні;<br>3) накопичені.                                                                                                                                                                          |
| 8     | За ступенем ліквідності                                              | 1) абсолютно ліквідні (високоліквідні);<br>2) швидко ліквідні (середньоліквідні);<br>3) повільно ліквідні (низьколіквідні).                                                                                                   |
| 9     | За формою функціонування                                             | 1) монетарна форма;<br>2) речова форма.                                                                                                                                                                                       |
| 10    | За ризиком вкладення                                                 | 1) оборотні активи з високим ризиком вкладення;<br>2) оборотні активи з середнім ризиком вкладення;<br>3) оборотні активи з низьким ризиком вкладення.                                                                        |
| 11    | За ступенем захищеності від інфляції                                 | 1) оборотні активи, що не підлягають інфляційним втратам;<br>2) оборотні активи, що піддаються інфляційним втратам.                                                                                                           |

1) Згідно НП(С)БО 9 «Запаси» запаси включають:

- сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання

робіт, надання послуг, розподілу, передачі, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;

- незавершене виробництво у вигляді не закінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;

- готову продукцію, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом;

- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;

- малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року» [146];

2) поточні біологічні активи, тобто «поточні біологічні активи тваринництва (дорослі тварини на відгодівлі і в нагулі, птиця, звірі, кролики, дорослі тварини, вибракунані з основного стада для реалізації, молодняк тварин на вирощуванні і відгодівлі), а також рослинництва (зернові, технічні, овочеві та інші культури)» [145];

3) дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – «заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи або послуги (крім заборгованості, яка забезпечена векселем, якщо така інформація наводиться в окремій статті), скоригована на резерв сумнівних боргів (нетто)» [145];

4) дебіторська заборгованість за розрахунками:

- за виданими авансами, що включає суми авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних платежів;

- з бюджетом, що включає дебіторську заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплату за податками, зборами та іншими платежами до бюджету;

5) інша поточна дебіторська заборгованість, включає дебіторську заборгованість, що не відноситься до дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги та до дебіторської заборгованості за розрахунками;

6) поточні фінансові інвестиції, які включають «фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів), а також сума довгострокових фінансових інвестицій, які підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [145];

7) гроші та їх еквіваленти, які включають готівку в касі підприємства, гроші на поточних та інших рахунках у банках в національній або іноземній валютах, що можуть бути вільно використані для поточних операцій, а також грошові кошти в дорозі, електронні гроші, еквіваленти грошей;

8) витрати майбутніх періодів, тобто витрати, що були здійснені протягом поточного звітного періоду чи попередніх звітних періодів, однак відносяться до наступних звітних періодів;

9) інші оборотні активи, включають оборотні активи, які не відносяться до жодного попередньо зазначеного їх виду.

За участю в кругообігу, через виділення у виробничо-реалізаційному процесі підприємства двох сфер (сфери виробництва і сфери обігу), оборотні активи поділяються на:

- оборотні активи, тобто активи у сфері виробництва або оборотні фонди, які включають: сировину, матеріали, паливо, тару, напівфабрикати, в т.ч. власного виробництва, малоцінні швидкозношувальні предмети, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів тощо;

- оборотні активи, тобто активи у сфері обігу або фонди обігу, які включають: готову продукцію, товари, дебіторську заборгованість, грошові кошти та їх еквіваленти тощо.

Як зазначає колектив авторів на чолі із Аранчієм В.І, «встановлення оптимального співвідношення оборотних активів, що знаходяться в цих сферах, сприяє більш ефективному їх використанню. В цей же час чим більша питома вага оборотних активів у сфері виробництва та менша в сфері обертання, тим ефективніше вони використовуються» [147, с.151].

Для оборотних активів підприємства характерні такі ознаки:

- 1) вони мають бути заздалегідь вкладені, тобто авансовані до отримання виторгу від реалізації продукції;
- 2) як ліквідні ресурси, повинні постійно поновлюватися в господарському обігу;
- 3) абсолютна потреба в оборотних активах залежить від обсягу господарської діяльності, умов постачання і збуту, податкової системи тощо [148].

Для здійснення ефективного управління оборотними активами підприємства важливим є їх поділ за періодом функціонування на:

- ті, які необхідні для задоволення певних мінімальних довгострокових потреб підприємства і за своєю величиною є відносно постійними протягом року або операційного циклу підприємства, якщо він більше року;
- такі оборотні активи, величина яких залежить від певних сезонних змін, від розширення на певному етапі розвитку діяльності підприємства.

Такий поділ оборотних активів підтримується в роботах багатьох учених-економістів під час розгляду питань управління оборотним капіталом підприємства. Однак, назви виділених груп оборотних активів у різних авторів є також різними. Так, перша група оборотних активів носить такі назви: «постійні (системні)» (Г.Б. Поляк, Л.О. Коваленко, М.В. Гридчина, Є.Ф. Брігхем) та «фіксовані» (Дж. К. Ван Хорн, Є.Г. Рясних, Г.Г. Кірейцев). Оборотні активи другої за періодом функціонування групи називають змінними (Г.Б. Поляк, Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова, М.В. Гридчина), або тимчасовими (Є.Ф. Брігхем) [149, с.244].

Варто відмітити, що найбільш поширеними за цією ознакою поділу

оборотних активів є такі назви: постійні оборотні активи та змінні оборотні активи.

Чітке розуміння суті та видів оборотних активів має велике практичне значення, так як правильне сприйняття економічної термінології, полегшує здійснення процесу управління як загальною діяльністю кожного підприємства, так і різними його напрямками (управління: діяльністю, операційною фінансовою діяльністю, інвестиційною діяльністю), а також допомагає виявленню взаємозалежності між різними чинниками фінансово-господарської діяльності, а також у побудові економічних прогнозів щодо доцільності управління оборотними активами підприємства.

Ефективність господарської діяльності підприємства значною мірою залежить від рівня розвитку системи управління оборотними активами. Раціональне використання оборотних активів є одним з ключових факторів підвищення темпів розвитку будь-якого підприємства, в т.ч. й агропромислового, ефективності виробництва й конкурентоспроможності підприємств, а також зниження собівартості їх продукції, робіт та послуг. З метою забезпечення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції, кожне підприємство повинно мати чітко сформований механізм управління своїми оборотними активами. Тому, вкрай важливим є питання розкриття теоретичного базису процесу управління оборотними активами. Першочергово варто відмітити, що управління оборотними активами є одним із пріоритетних напрямів у системі управління фінансами підприємства, оскільки воно впливає на ефективність прийнятих управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємства та оперативного управління його фінансовими ресурсами [150, с. 27].

Дослідження суті поняття управління оборотними активами підприємства» дало змогу визначити декілька підходів, що виокремлюються на основі представлених в економічній літературі трактувань цього поняття різними ученими-економістами (таблиця 2).

Таблиця 2.

Наукові підходи до визначення сутності поняття «управління оборотними активами підприємства»

| № з/п                                                                                   | Автор                        | Трактування та підхід до розуміння суті поняття «управління оборотними активами підприємства»                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1                                                                                       | 2                            | 3                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| розглядається в розрізі управління окремими видами оборотних активів                    |                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| 1.                                                                                      | Бондаренко О.С.              | обґрунтування відповідних управлінських рішень щодо трьох основних напрямів: 1) управління дебіторською заборгованістю; 2) управління грошовими коштами і поточними фінансовими інвестиціями; 3) управління запасами.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| розглядається як визначення обсягу і структури оборотних активів і джерел їх формування |                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|                                                                                         | Гаватюк Л.С., Захарчук І.О.  | частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у формуванні необхідного обсягу і складу оборотних активів, їх фінансуванні й оптимізації структури.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|                                                                                         | Дехтяр Н.А.                  | сегмент загальної фінансової стратегії підприємства, спрямований на забезпечення необхідної потреби в оборотних активах та джерелах їх фінансування, з метою забезпечення стабільної ефективності господарської діяльності та фінансової самостійності суб'єкта господарювання                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|                                                                                         | Власова Н.О.                 | складник фінансового й операційного менеджменту, що являє собою цілеспрямовану діяльність, пов'язану з визначенням величини оборотних активів, контролем за їх формуванням і використанням та створенням відповідних організаційних передумов                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| розглядається як сукупність (система) елементів (взаємозв'язків)                        |                              |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|                                                                                         | Баранова В.Г.                | сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на об'єкт управління шляхом реалізації функцій управління через використання комплексу методів управління з метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| 3.                                                                                      | Швець Ю.О., Скворцова А.В.   | система цілеспрямованих та узгоджених взаємозв'язків між суб'єктом та об'єктом управління шляхом реалізації функцій управління із використання сформованих методів, засобів, механізмів і фінансово-економічних інструментів аналізу, дослідження, перетворення пов'язаних між собою процесів розподілу, формування, використання, контролю оборотних активів і джерел їх фінансування за обсягом, структурою та складом за умови врахування внутрішніх та зовнішніх загроз та з метою підвищення рівня фінансової стійкості.                                                                                                              |
|                                                                                         | Філатова З.В., Ротанова А.Г. | система цілеспрямовано організованих взаємодій між об'єктом (елементами оборотних активів і джерелами їх фінансування та економічними відносинами в процесі їх формування та використання в межах даної економічної системи та у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем) та суб'єктом управління (органами управління підприємства, які причетні до прийняття управлінських рішень щодо ефективного функціонування оборотних активів і капіталу) шляхом реалізації функцій управління із застосуванням комплексу методів, засобів і фінансово-економічних інструментів дослідження і трансформації взаємопов'язаних процесів формування та |

Продовження таблиці 2

| 1                                                   | 2                                             | 3                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|-----------------------------------------------------|-----------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                     |                                               | використання оборотних активів і джерел їх фінансування за обсягом, складом, структурою з урахуванням дії на них чисельних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|                                                     | Мордань Є.Ю.,<br>Сумченко А.О.                | цілеспрямовано організована взаємодія між суб'єктом та об'єктом управління, що ґрунтується на базових принципах управління, забезпечуючи за допомогою відповідних функцій методів та інструментів досягнення цілей, з урахуванням впливу ендогенних та екзогенних факторів.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|                                                     | Брушко Г.В.                                   | система цілеспрямовано організованої взаємодії між об'єктом (елементами оборотним капіталом і джерелами їх фінансування та економічними відносинами в процесі їх формування та використання в межах даної економічної системи та у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем) та суб'єктом управління (органами управління підприємства, які причетні до прийняття управлінських рішень щодо ефективного функціонування оборотного капіталу) шляхом реалізації функцій управління із застосуванням комплексу методів, засобів і фінансово-економічних інструментів дослідження і трансформації взаємопов'язаних процесів формування та використання оборотного капіталу і джерел його фінансування за обсягом, складом, структурою з урахуванням дії на нього чисельних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища |
| розглядається як комплекс заходів                   |                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|                                                     | Поддєрьогін А.М.                              | комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення умов оптимізації та безперервного процесу збільшення їх обсягу, формування достатнього їх обсягу, раціональної структури й ефективної організації їх використання.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| сегмент загальної фінансової стратегії підприємства |                                               |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|                                                     | Дехтяр Н.А.,<br>Дейнека О.В.,<br>Черноус Т.М. | спрямований на забезпечення необхідної потреби в оборотних активах та джерелах їх фінансування, з метою забезпечення стабільної ефективності господарської діяльності та фінансової самостійності суб'єкта господарювання                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |

Так, за результатами аналізу точок зору різних авторів на суть управління оборотними активами підприємства можна виокремити такі змістові підходи до основних аспектних характеристик цього поняття, які представляють його розгляд:

- в розрізі управління окремими видами оборотних активів - управління оборотними активами є обґрунтування відповідних управлінських рішень щодо трьох основних напрямів: 1) управління дебіторською заборгованістю; 2)

управління грошовими коштами і поточними фінансовими інвестиціями; 3) управління запасами [151];

- як визначення обсягу і структури оборотних активів і джерел їх формування - управління оборотними активами – це частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у формуванні необхідного обсягу і складу оборотних активів, їх фінансуванні й оптимізації структури [152, 153];

- як сукупність (система) елементів (взаємозв'язків) – управління оборотними активами це сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на об'єкт управління шляхом реалізації функцій управління через використання комплексу методів управління з метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства [154]; система цілеспрямовано організованих взаємодій між об'єктом (елементами оборотних активів і джерелами їх фінансування та економічними відносинами в процесі їх формування та використання в межах даної економічної системи та у взаємозв'язку із зовнішнім середовищем) та суб'єктом управління (органами управління підприємства, які причетні до прийняття управлінських рішень щодо ефективного функціонування оборотних активів і капіталу) шляхом реалізації функцій управління із застосуванням комплексу методів, засобів і фінансово-економічних інструментів дослідження і трансформації взаємопов'язаних процесів формування та використання оборотних активів і джерел їх фінансування за обсягом, складом, структурою з урахуванням дії на них чисельних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища [150, 155, 156].

- як комплекс заходів – управління оборотними активами є комплексом заходів, які спрямовані на забезпечення умов оптимізації та безперервного процесу збільшення їх обсягу, формування достатнього їх обсягу, раціональної структури й ефективної організації їх використання [157].

Визнаючи, що об'єктом управління є саме оборотні активи, вважаємо, що суть поняття «управління оборотними активами підприємства» варто розглядати з позиції узгодження управління оборотними активами із його загальною

фінансовою стратегією, тому виокремлення у визначенні цього поняття того, що управління оборотними активами є частиною загальної політики стратегічного управління підприємством, а саме загальної його фінансової стратегії, є вкрай важливим. Крім того, розглядаючи саме фінансове управління оборотними активами (з позицій фінансового менеджменту), а не організаційне (з позицій менеджменту загалом), доцільно при визначенні суті цього напрямку управління активами підприємства акцентувати увагу на управлінні і джерелами фінансування оборотних активів. На основі такої нашої позиції, пропонуємо поняття «управління оборотними активами підприємства» розглядати як частину загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у виборі та реалізації комплексу заходів, методів, та інструментів, що забезпечують умови безперервності процесів формування та використання оборотних активів, оптимізації джерел їх фінансування за обсягом, складом, структурою з урахуванням дії на них різних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Зауважимо, що об'єктом управління в різний час у різному співвідношенні є товарні запаси у процесі формування, реалізації та зберігання, кредити, грошові залишки, дебіторська заборгованість, а також економічні відносини. З розвитком фінансового ринку та подальшою стабілізацією економіки виникає можливість раціонального використання тимчасово вільних грошових коштів підприємств, зокрема: вкладення їх в прибуткові інструменти фінансового ринку. Суб'єктами управління оборотними активами на підприємствах є загальні збори засновників, правління, фінансові і комерційні підрозділи, а також персонал суб'єктів підприємництва, що використовують специфічні методи цілеспрямованого впливу на оборотні активи [151, с. 40-44].

Виходячи із даного нами визначення поняття «управління оборотними активами підприємства», вважаємо, що метою управління оборотними активами на будь-якому підприємстві, в т.ч. агропромисловому, є пошук оптимального співвідношення між необхідною потребою оборотних активів за їх видами та

обсягом та джерелами їх фінансування, із забезпеченням відповідного рівня платоспроможності підприємства та рентабельності його діяльності.

Досягнення визначеної мети може бути забезпечене через вирішення таких завдань:

- формування достатнього обсягу оборотних активів із позиції забезпечення поточної платоспроможності;
- оптимізація елементів оборотних активів, спрямована на виконання нормативів ліквідності;
- ефективне використання оборотних активів для забезпечення прибутковості та рентабельності діяльності суб'єкта господарювання;
- формування джерел фінансування оборотних активів із урахуванням вимог забезпечення фінансової стійкості [150, с.29-30; 152, с.109].

Реалізація процесу управління оборотними активами будь-якого підприємства пов'язана із функціями, здійснення яких забезпечує досягнення поставленої мети та завдань управління. Такими функціями є:

- аналітична функція, що полягає у проведенні постійного аналізу стану оборотних активів та усіх їхніх складових, порівняння обсягів оборотних активів з поточними зобов'язаннями, дослідження їхньої динаміки, здійснення аналізу факторів, які впливають на стан оборотних активів;
- стабілізуюча функція, що полягає у забезпеченні достатнього рівня ліквідності та платоспроможності підприємства, що є досить важливим для стабільного його функціонування та подальшого розвитку;
- контрольна функція, що полягає у створенні системи постійного контролю за обсягами оборотних активів та достатністю джерел їх фінансування, а як результат, здійснення контролю за станом ліквідності та платоспроможності підприємства.

Крім того, при здійсненні управління оборотними активами, вкрай важливим є дотримання певних принципів управління, що забезпечують не тільки здійснення процесу управління загалом, а й сприяють підвищенню його ефективності. Розгляд принципів управління, які виокремлюються у

спеціалізованій літературі, дозволив узагально представити такий перелік принципів, що забезпечують ефективність управління оборотними активами підприємства:

- принцип комплексності. Комплексність управління вимагає охоплення всіх ланок і сторін діяльності, всебічного вивчення причинних залежностей в діяльності банку [158];

- принцип системного підходу. Оборотні активи, як досліджуваний об'єкт мають розглядатися як складна динамічна система, яка включає низку елементів, певним чином пов'язаних між собою і зовнішнім оточенням [158];

- принцип об'єктивності, конкретності та точності. Управління оборотними активами «має будуватися на достовірній, перевірених інформації, що реально відображає об'єктивну дійсність, а висновки мають бути обґрунтовані точними аналітичними розрахунками» [158];

- принцип дієвості. Управління оборотними активами «покликане бути дійовим, активно впливати на процес діяльності підприємства і його результати» [159, с. 208];

- принцип науковості. Управління оборотними активами «повинне мати науковий характер, тобто базуватись на основах економічної науки, а також враховувати конкретні умови розвитку національних економік, використовувати прогресивні методи фінансово-економічних досліджень та математичного моделювання» [158];

- принцип поєднання стратегії і тактики. Управління оборотними активами повинне забезпечувати виконання завдань і тактичного, і стратегічного характеру. Це викликане структурою активів та необхідністю поєднувати ці два напрями, задля нормального функціонування підприємства. Вони повинні бути взаємозв'язаними та ефективно доповнювати один одного. Це саме стосується і стратегічного та тактичного планування в процесі управління активами [158];

- принцип контрольованості. Використання контролю в процесі управління оборотними активами є обов'язковим елементом самого процесу управління. Контроль «дозволяє своєчасно виявляти помилки в процесі функціонування

підприємства, аналізувати їх та приймати відповідні рішення стосовно їх коригування та прийняття управлінських рішень [158];

- принцип взаємопов'язаності. Управління оборотними активами відбувається у межах загальної системи управління фінансами підприємств, оскільки будь-яке управлінське рішення впливає на ефективність діяльності підприємств [156];

- принцип своєчасності. Кожне управлінське рішення щодо використання та формування складової оборотних активів має прийматися на основі отримання оперативної достовірної інформації та своєчасно [156];

- принцип координації. Спрямований на досягнення узгодженості управлінських рішень у сфері оборотних активів з рішеннями щодо поточних зобов'язань [156];

- принцип безперервності. Управління оборотними активами розглядається як постійний процес, який забезпечує прийняття ряду управлінських рішень, що впливають на ліквідність, конкурентоспроможність та платоспроможність підприємства [156];

- принцип оптимальності. Управлінське рішення направляється на знаходження оптимального розміру обсягів оборотних активів та усіх їхніх складових [156];

- принцип раціональності. Усі складові оборотних активів повинні бути раціонально розміщені між стадіями відтворювального процесу підприємства [156].

Для забезпечення ефективного управління оборотними активами підприємства необхідно

- оптимізувати склад і структуру оборотних активів за рахунок прискорення їх оборотності в цілому та окремих елементів зокрема

- оптимізувати обсяг грошових коштів шляхом постійного моніторингу обсягу оборотних активів у вигляді дійсно ліквідних грошових коштів, а також передбачення відповідної частки високоліквідних активів у вигляді короткострокових фінансових інвестицій та інших активів, які в разі

необхідності можуть бути швидко конвертовані в грошові кошти, що дозволить підтримувати платоспроможність компанії на належному рівні;

- оптимізація товарних запасів компанії шляхом оцінки загальної потреби в сировині на запланований період, періодичного уточнення оптимального обсягу замовленої сировини, а також регулярного контролю умов зберігання запасів;

- оптимізація структури товарів шляхом скорочення виробництва товарів з низькою рентабельністю та збільшення виробництва товарів з позитивною рентабельністю та відповідним рівнем попиту;

- оптимізація рівня дебіторської заборгованості шляхом моніторингу стану розрахунків з дебіторами, оцінки платоспроможності та ділової репутації дебіторів, страхування ризиків тощо

- скорочення тривалості фінансового циклу за рахунок прискорення оборотності запасів і дебіторської заборгованості та уповільнення оборотності кредиторської заборгованості перед постачальниками;

- підвищити прибутковість компанії за рахунок своєчасного використання тимчасово вільних залишків грошових коштів для формування ефективного портфеля поточних фінансових інвестицій.

Практикою здійснення процесу управління оборотними активами зарубіжними та вітчизняними підприємствами виділено ряд таких, найбільш застосовуваних методів управління:

- коефіцієнтний метод, за допомогою якого розраховують показники, що характеризують стан оборотного капіталу, а також стан джерел формування оборотного капіталу та ефективність його використання. Методи нормування, що можуть бути використані лише для оборотних виробничих фондів, готової продукції на складі, а також відвантаженої продукції, на яку розрахункові документи не здані в банк. Нормування оборотних активів підприємств – це визначення потреби в оборотних коштах, що залежить від різних факторів: організації процесу виробництва, умов постачання товарно-матеріальних цінностей та умов реалізації готової продукції;

- метод АВС-аналіз, згідно з яким усю номенклатуру запасів, що

використовують на виробництві, залежно від їхньої цінності, поділяють на 3 категорії. Група А – запаси, які є найціннішими з погляду їхньої вартості, але використовуються у незначних кількостях; група В – запаси із середньою вартістю і середньою кількістю їх використання у виробничому процесі; група С – різноманітний асортимент запасів, які одночасно є незначними з погляду їхньої вартості у грошовому вираженні. ABC-аналіз незалежно від сфери його застосування (виробничі підприємства, торгові оптові або роздрібні підприємства) проводиться у такій послідовності: вибір об'єкта аналізу; визначення параметра, за яким буде проводитися аналіз об'єкта; складання рейтингового списку об'єктів за зниженням значущості параметра (у верхній частині розташовуються товари, що займають найбільшу питому вагу в обороті; внизу списку – ті, що займають найменшу); визначення груп А, В і С;

- метод XYZ, що поділяє сировину (матеріали) на 3 класи, залежно від рівномірності їхнього споживання у виробництві, та який проводиться у такій послідовності: визначення об'єкта аналізу: клієнт, постачальник, товарна група, номенклатурна одиниця тощо; визначення параметра, за яким буде проводитися аналіз об'єкта; визначення періоду та кількості періодів, за якими буде проводитися аналіз: тиждень, декада, місяць, квартал, півріччя, рік.

Таким чином, відмітимо, що організація процесу управління оборотними активами підприємства включає такі етапи, як: визначення оптимального складу та структури оборотних засобів; передбачення потреби підприємства в поточних активах; окреслення основних джерел фінансування оборотного капіталу; розпорядження та маневрування оборотними активами; відповідальність за зберігання та ефективне використання оборотних активів [160].

На фінансову результативність діяльності підприємств агропромислового комплексу України здійснює вагомий вплив рівень управління оборотними активами цих підприємств. З метою аналізу стану та динаміки оборотних активів великих, середніх та малих підприємств України загалом та підприємств

сільського, лісового та рибного господарств зокрема, опрацьовано статистичні дані Державної служби статистики України за 2016-2020 роки (таблиця 3).

Таблиця 3.

Динаміка обсягу оборотних активів та їх складових велики, середніх та малих підприємств України загалом та підприємств сільського, лісового та рибного господарств за 2020-2023 роки

| Показники                                 | Роки   |        |        |         | Відхилення         |                      | Відхилення         |                      |
|-------------------------------------------|--------|--------|--------|---------|--------------------|----------------------|--------------------|----------------------|
|                                           | 2020   | 2021   | 2022   | 2023    | 2023р. від 2020 р. |                      | 2023р. від 2022 р. |                      |
|                                           |        |        |        |         | Абсолютна величина | Відносна величина, % | Абсолютна величина | Відносна величина, % |
| За підприємствами України                 |        |        |        |         |                    |                      |                    |                      |
| Оборотні активи, млрд грн                 | 7360,6 | 8411,9 | 9024,3 | 10193,4 | +2832,8            | +38,49               | +1169,1            | +12,96               |
| Запаси, млрд грн                          | 1739,2 | 2096,7 | 2239,3 | 2581,5  | +842,3             | +48,43               | +342,2             | +15,28               |
| Поточні біологічні активи, млрд грн       | 31,8   | 36,2   | 44,8   | 44,2    | +12,4              | +38,99               | -0,6               | -1,34                |
| Дебіторська заборгованість, млрд грн      | 4474,4 | 5097,8 | 5432,9 | 5861,6  | +1387,2            | +31,0                | +428,7             | +7,89                |
| Поточні фінансові інвестиції, млрд грн    | 245,1  | 196,0  | 186,8  | 197,9   | -47,2              | -19,26               | +11,1              | +5,94                |
| Грошові кошти та їх еквіваленти, млрд грн | 545,6  | 631,01 | 723,5  | 1099,2  | +553,6             | +101,47              | +375,7             | +51,93               |
| Витрати майбутніх періодів, млрд грн      | 70,5   | 60,4   | 63,6   | 65,7    | -4,8               | -6,81                | +2,1               | +3,30                |
| Інші оборотні активи, млрд грн            | 254,0  | 294,1  | 333,5  | 396,7   | +142,7             | +56,18               | +63,2              | +18,95               |

Складено за даними джерела [161]

При порівнянні динаміки обсягів і структури оборотних активів та їх складових великих, середніх та малих підприємств України за 2016-2020 роки, що наведені у таблиці 3, відмічається той факт, що оборотні активи підприємств України у період з 2020 по 2023 роки щорічно зростали. За цей період вони зросли на 2832,8 млрд.грн (на 38,49%), при цьому за 2022-2023 рр. зростання становило 1169,1 млрд грн (12,96%). При цьому, найбільшу питому вагу в оборотних активах підприємств України займає дебіторська заборгованість (її частка у загальній величині оборотних активів у 2020 р. 60,79%; у 2021 р. 60,60%; у 2022 р. 60,20%; у 2023 р. 57,50). Наступними за питомою вагою в оборотних

активах підприємств України є запаси, частка яких становила у 2020 р. 23,63%; у 2021 р. 24,92%; у 2022 р. 24,81%; у 2023 р. 25,32%.

Варто відмітити, що відбувається постійне оновлення оборотних активів, яке пов'язане із веденням операційної діяльності будь-якого підприємства. При цьому, оборотні активи потребують постійного авансування в них оборотного капіталу, тобто потребують поточного фінансування як за рахунок власних коштів, так і шляхом залучення позикових коштів, як правило, короткострокових кредитів у разі нестачі власних коштів для забезпечення безперервності цього оновлення. У зв'язку з цим, доцільним є розгляд розмежування позикових джерел фінансування на основі їх втілення в активах підприємства в такий спосіб: необоротні активи фінансуються за рахунок довгострокових джерел фінансування, а оборотні активи - за рахунок короткострокових джерел. Однак, прямо пропорційне розмежування складових позикового капіталу щодо груп активів є недостатньо збалансованим без урахування поділу оборотних активів на такі групи:

- оборотні активи, які необхідні для задоволення певних мінімальних довгострокових потреб компанії і вартість яких є відносно постійною протягом року або операційного циклу компанії, якщо він перевищує один рік;

- оборотні активи, вартість яких залежить від певних сезонних змін, від розширення на певному етапі розвитку підприємства.

Таке ранжирування оборотних активів за періодом їх функціонування підтримується в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних економістів під час висвітлення питань управління оборотним капіталом підприємства.

Однак назви виділених груп оборотних активів у різних авторів є також різними. Так, перша група оборотних активів носить такі назви: «постійні (системні)» (Є. Брігхем, Р. Квасницька, Л. Коваленко, В. Г. Поляк) та «фіксовані» (Дж. Ван Хорн, Г. Кірейцев, Є. Рясних). Оборотні активи наступної за терміном функціонування групи називають «змінними» (Р. Квасницька, Л. Коваленко, Г. Поляк, Л. Ремньова) чи «тимчасовими» (Є. Брігхем). З метою єдності у розумінні

поділу оборотних активів підприємства за терміном їх функціонування доцільно виокремити одні назви, а саме: «постійні» та «змінні» оборотні активи.

Окрім такого поділу оборотних активів підприємства структура джерел їх фінансування залежить і від політики підприємства з вибору тієї чи іншої стратегії фінансування цих активів. «Саме вибір найбільш раціонального співвідношення власних і запозичених джерел фінансування за напрямками їх розміщення дає змогу впливати на рівень фінансової стійкості підприємства. Адже раціональність структури джерел фінансування оборотних активів підприємства може бути виражена через показники ризику втрати підприємством його ліквідності» [149, с.244].

Розробка підприємством стратегії управління оборотними активами як довгострокової програми дій відповідно до обраної стратегічної мети його розвитку має такі характерні особливості:

- існування реальної потреби в розробленні нової стратегії, оскільки існуючий розвиток не дає очікуваних результатів;
- необхідність упровадження сформульованої стратегії у виробничий процес;
- необхідність урахувати причинно-наслідкові зв'язки, які характерні для певних видів оборотних коштів;
- у ході формулювання стратегії необхідно з достатнім ступенем точності передбачити причинно-наслідкові зв'язки, які характерні для управління конкретним видом оборотних активів;
- успішне використання стратегії неможливе без системи зворотного зв'язку на місцях, яка давала б уявлення про ефективність формування та використання оборотних активів підприємства в цілому і в розрізі окремих їх складових [162, с.179]

Процес розробки стратегії управління оборотними активами підприємства здійснюється під впливом положень загальної фінансової політики підприємства. Однак, при цьому стратегія управління оборотними активами має свою специфіку та характерні лише їй особливості. Узагальнено під стратегією

управління оборотними активами підприємства варто розуміти сукупність умов і норм управління оборотними активами, які встановлюються власниками підприємства з метою досягнення оптимального рівня рентабельності при мінімізації ризику [162, с. 179]. Стратегія формування оборотних активів конкретизує потребу в оборотних активах на основі групування самих оборотних активів та джерел їх формування. Стратегія використання оборотних активів втілює в собі максимально ефективні можливості підприємства щодо перетворення оборотних активів на готову продукцію, надану послугу, виконана робота та забезпечення рівноваги між пасивами і й активами підприємства.

Вибір політики фінансування оборотних активів підприємства відображає загальну стратегію фінансового менеджменту підприємства з точки зору прийнятих показників прибутковості та ризику фінансової діяльності. Від обраного підходу до їх фінансування залежить напрямок оптимізації обсягу оборотних активів. Оптимізація оборотних активів спрямована на забезпечення певного співвідношення ефективності їх використання та ризиків і в першу чергу передбачає реалізацію заходів, спрямованих на скорочення тривалості операційного циклу компанії. При цьому скорочення тривалості окремих циклів (фінансового, виробничого) не повинно призводити до зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції. Оптимізація співвідношення постійної та змінної частини оборотних активів орієнтована на врахування сезонних особливостей виробництва. Коливання в обсягу попиту на окремі види оборотних активів також можуть бути спричинені сезонними особливостями попиту на продукцію підприємства.

У спеціалізованій економічній літературі представлено різноманітне бачення основних типів стратегій, які використовуються в процесі управління оборотними активами. Однак, варто зауважити, що переважною більшістю вони спираються на політику формування та використання активів за принципом, який передбачає комплексність політики формування оборотних активів та політики їх використання.

Стратегії вибору співвідношень джерел фінансування активів підприємств

розглядаються в наукових працях багатьох авторів. Ці стратегії передбачають вибір рішення про досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах і відсутності ризиків. Так, є автори, які виділяють чотири стратегії фінансування активів, в т.ч. оборотних активів підприємства: ідеальну, агресивну, консервативну, помірну (компромісну) [163]. В роботах іншої групи авторів, виділяється лише три стратегії фінансування активів підприємства: дуже компромісна (помірна); консервативна та агресивна [164, 165, 166]. Також є автори, які розглядають більш деталізовано фінансування активів, а тому виділяють більше можливих стратегій.

Кожна із політика в управлінні оборотними активами має свої характерні ознаки:

1) агресивна політика управління оборотними активами має такі ознаки:

- суб'єкт господарювання проводить фінансово-господарську діяльність без обмеження збільшення обсягу оборотних активів;

- підприємство нагромаджує запаси сировини, матеріалів і готової продукції у понаднормативних обсягах, збільшує дебіторську заборгованість і вільні залишки коштів на рахунках у банках [165];

2) консервативна політика управління оборотними активами характерними ознаками має стримування підприємством зростання поточних активів і та прагнення до їх мінімізації;

3) компромісна (помірна) політика управління оборотними активами підприємства має характерною ознакою забезпечення на підприємстві середнього рівня рентабельності оборотних активів та їх оборотності.

Під час аналізу наявних підходів (стратегій) фінансування активів підприємства щодо використання певних елементів структури капіталу ми спостерігаємо, що традиційно багатьма авторами використовуються для характеристики різних підходів чотири назви (ідеальний, агресивний, консервативний і помірний або компромісний) (таблиця 4).

Таблиця 4

Стратегії фінансування оборотних активів підприємства, що виділяються  
вченими-економістами

| № з/п | Прізвищадослідників/<br>група вчених                                                                                  | Перелік стратегій<br>(моделей, політик, типів)<br>управління ОА                                                              | Стислий зміст стратегії<br>(моделі, політики) /примітки*                                                                                                                                                                                                                                      |
|-------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.    | Колодяжна К.А.,<br>Садеков А.А.,                                                                                      | Консервативна,<br>компромісна,<br>агресивна,<br>ідеальна моделі                                                              | <i>Ідеальна модель:</i><br>Кзоб → ОА<br><i>Агресивна модель:</i><br><i>Компромісна модель:</i><br>ВК+Дзоб →<br>НА+ПЧОА+ $\approx 1/2$ ВЧОА                                                                                                                                                    |
| 2.    | Роганова Г.А.                                                                                                         | Ідеальна, агресивна,<br>помірна<br>(компромісна),<br>консервативна, вкрай<br>консервативна<br>стратегії,<br>самофінансування | <i>Ідеальна:</i><br>Кзоб → ОА<br><i>Агресивна:</i><br>ВК+Дзоб → НА+ $1/2$ ПЧОА<br><i>Помірна (компромісна):</i><br>ВК+Дзоб → НА+ПЧОА<br><i>Консервативна:</i><br>ВК+Дзоб → НА+ПЧОА+ $1/2$<br>ВЧОА<br><i>Вкрай консервативна:</i><br>ВК+Дзоб → НА+ОА<br><i>Самофінансування:</i><br>ВК → НА+ОА |
| 3.    | Квасницька Р.С.<br>Лапшина В.Б.,<br>Крамаренко Г.О.,<br>Чорна О.Є.,<br>Школьник І.О.,<br>Боярко І.О.,<br>Сюркало Б.І, | Консервативний,<br>помірний (компромісний),<br>агресивний тип<br>політики                                                    | <i>Консервативний тип:</i><br>ВК+Дзоб →<br>ПЧОА+ $\approx 1/2$ ВЧОА<br><i>Помірний (компромісний)<br/>тип:</i><br>ВК+Дзоб → ПЧОА<br><i>Агресивний тип:</i><br>ВК+Дзоб → $< 1/2$ ПЧОА                                                                                                          |
| 4.    | Квачук Я.О.                                                                                                           |                                                                                                                              | <i>Агресивна:</i><br>Кзоб → НА+ОА<br><i>Консервативна:</i><br>Дзоб → НА+ОА<br><i>Помірна:</i><br>Дзоб → НА, Кзоб → ОА                                                                                                                                                                         |

\*Умовні позначення:

→ направляється на фінансування; НА - необоротні активи; ОА - оборотні активи; ПЧОА (ВЧОА) - постійна (варіативна) частина оборотних активів; ВК - власний капітал; Кзоб (Дзоб) - короткострокові (довгострокові) зобов'язання.

Складено за [149, 162, 165]

Із врахуванням того, що постійна складова оборотних активів відповідає мінімальній величині оборотних активів протягом відповідного року. Розрахунок змінної складової оборотних активів може здійснюватись із використанням одного із двома варіантів<sup>6</sup>

- перший варіант, як різниця між: максимальним і мінімальним розміром оборотних активів у кожному окремому році;
- другий варіант, як різниця між сумою оборотних активів станом на кінець року та їх мінімальним розміром за відповідний період.

З метою підтримання рівноваги статей балансу підприємства доцільно використовувати розмір варіативної частини оборотних активів, розрахований станом на кінець року.

Варто зазначити, що власні фінансові ресурси підприємств, тобто їх власний капітал, що використовуються для фінансування оборотних активів розглядаються із різною інтерпретацією їх складу за різними концептуальними підходами:

- інституціональним, що уособлюється в основних категоріях та елементах інституціоналізму, до яких належать інституційне середовище та інститути (формальні та неформальні); норми і правила; права власності; економічні агенти та їхня поведінка; обмежена раціональність; асиметричність інформації; опортуністична поведінка; виконання угод і контрактів; договірні умови, трансакції та трансакційні витрати; довіра; суспільний вибір; економіка права; економічна історія та еволюційність тощо [167];

- персоналістським, що уособлюється в українському приватництві та українській кооперації на основі виокремлення філософсько-економічних інтенцій національної еліти, що концентровано окреслюється як український економічний персоналізм. Унікальний досвід українського господарського руху, в основі якого лежав національний персоналізм, є особливо цінним для розбудови державницьких підвалин сучасного національного господарського менеджменту [168, с.8].

Отже, з представників інституціоналізму власний капітал підприємства – це

є власність підприємства, які вільна від будь яких зобов'язань (боргів). З точки зору представників персоналізму до власного капіталу прирівнюється й залучений капітал у вигляді кредиторської заборгованості підприємства за розрахунками із власниками підприємства. Саме підхід представників персоналізму дозволяє віднести до власного капіталу таку складову кредиторської заборгованості за розрахунками, яка виникла за рахунок фінансування підприємства власниками, як кредиторська заборгованість за внутрішніми розрахунками та за розрахунками з учасниками, що фактично є тимчасовими зобов'язаннями підприємства перед його власниками.

Із зазначеного випливає, що в одному випадку активи підприємства (в т.ч. і оборотні) фінансуються власним капіталом без врахування кредиторської заборгованості за внутрішніми розрахунками та за розрахунками з учасниками (інституціональний підхід – підхід, який сьогодні використовується в НП(С)БО), а у другому випадку, фінансування власним капіталом здійснюється із врахуванням кредиторської заборгованості за внутрішніми розрахунками та розрахунками з учасниками (персоналістський підхід). Виходячи із цього доцільним є проведення дослідження особливостей застосування цих підходів при фінансуванні оборотних активів агропромислових підприємств. З цією метою сформуємо агреговані баланси першого і другого підходу.

Виокремлення поточних зобов'язань із внутрішніх розрахунків та розрахунків із учасниками з загальної суми поточних зобов'язань та агрегування їх до складових власного капіталу агропромислових підприємств потребують адаптації в системі балансових рівнянь та в підрахунку зведеного показника фінансування оборотних активів.

Отже, дані двох варіантів структуризації джерел фінансування оборотних активів підприємства (пасивів балансу) (згідно НП(С)БО (інституціональний підхід), а також згідно персоналістського підходу) дозволяють визначити стратегію фінансування оборотних активів за кожним із них та порівняти одержані результати. Відмінності в підходах інституціоналістів і персоналістів щодо змісту власних фінансових ресурсів підприємств, тобто їх власного

капіталу виявляються в таких стратегіях, як: ідеальна стратегія, агресивна стратегія, помірна стратегія та консервативна стратегія.

Отже, підприємство, що застосовує підхід позиції інституціоналізму, застосовує таким чином агресивну стратегію фінансування оборотних активів. Так, агресивний тип фінансової стратегії характеризує стиль і методи ухвалення управлінських фінансових рішень, орієнтованих на досягнення найвищих результатів у фінансовій діяльності незалежно від рівня ризиків, які її супроводжують [169, с. 142]. Отже, якщо поточні зобов'язання із внутрішніх розрахунків та розрахунків з учасниками сформовані із внесків власників та засновників підприємства у складі власних фінансових ресурсів (власного капіталу), стратегія фінансування оборотних активів трансформується в більш м'яку – помірну. За використання цієї стратегії підприємство відмовляється, попри очікуваний високий прибуток, здійснювати фінансові операції, які супроводжуються надмірним рівнем ризиків.

В розвиток підходів до оптимізації співвідношення складників структури капіталу підприємства під впливом їх втілення в активах, доцільним є врахування зміни рівня такого показника фінансової стійкості, як робочий капітал. Робочий капітал – це частина оборотних активів, сформованих за рахунок власних коштів та постійної величини залученого капіталу підприємства. Тобто, робочий капітал – це поточні активи мінус поточні зобов'язання, точніше – чистий робочий капітал або у традиційній для нас термінології – власні оборотні кошти. Він значною мірою визначає ліквідність компанії, тож вона забезпечується управлінням, з одного боку, поточними активами, з іншого, – поточними зобов'язаннями [148]. Наявність робочого капіталу свідчить про те, що підприємство здатне не тільки сплатити поточні борги, але й має в своєму розпорядженні фінансові ресурси для розширення діяльності і здійснення інвестицій. Оцінити достатність робочого капіталу на підприємстві можна за допомогою такого показника, як коефіцієнт достатності робочого капіталу, який дорівнює відношенню чистого продажу до величини робочого капіталу. Величина цього коефіцієнта знаходиться в тісній залежності

від галузевої специфіки підприємства. У західних компаніях коефіцієнт достатності робочого капіталу, як правило, перебуває в межах від 8,6 до 25,3 [149, с.244].

Таким чином, робочий капітал є індикатором величини ризику втрати підприємством ліквідності, платоспроможності, а отже, його фінансової стійкості за різноваріантного підходу до співвідношення власних і запозичених коштів (у т. ч. довгострокових та короткострокових запозичених коштах) із задоволення загальногосподарських потреб підприємства в необоротних та оборотних активах. Нестача чистих оборотних коштів підприємства може пояснюватися збитками у виробничо-господарській діяльності, ростом безнадійної дебіторської заборгованості, придбанням дорогих за вартістю основних фондів тощо. Значний надлишок означає неефективне використання фінансових ресурсів, уповільнення оборотності власних коштів, втрату можливостей отримання додаткових доходів від вигідних інвестицій.

Також зауважимо, що одним із критеріїв вибору тієї чи іншої стратегії фінансування оборотних активів підприємства є ліквідність. Враховуючи, що ліквідність підприємства визначається як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства, маємо:

- при відстрочці платежу, утворенні кредиторської заборгованості: збільшення чисельника в розрізі статті «запаси» і знаменника «поточні зобов'язання» на приблизно однакову суму приведе до загального збільшення дробу (у разі якщо дріб правильна, тобто сумарний обсяг оборотних активів менше поточних зобов'язань) та зменшення дробу (за умови, якщо сумарний обсяг оборотних активів більше поточних зобов'язань);

- при готівковому розрахунку зміни відбуваються лише у чисельнику дробу. А саме: збільшення розміру запасів призводить до практично рівнозначного зменшення грошових коштів та їх еквівалентів, що взаємокомпенсує цей вплив [162, с. 180-181].

Ще одним критерієм визначення доцільності застосування тієї чи іншої стратегії є рентабельність підприємства. При цьому, вектор ризику діяльності

підприємства має однаковий напрямок з вектором зміни рентабельності та протилежний з вектором ліквідності. Так, одним з найважливіших завдань визначення стратегії управління оборотними активами є дослідження фінансових показників підприємства за допомогою виділення найбільш суттєвих з них.

Таким чином, в умовах динамічного ринкового середовища, де конкуренція постійно зростає, ефективне управління активами стає критично важливим для забезпечення сталого економічного зростання підприємства. Особливо важливим є оптимізація процесу формування та використання активів, оскільки вони є основою для створення та розвитку необхідної фінансової ресурсної бази. Під час розроблення фінансової політики підприємства необхідно приділити особливу увагу вибору оптимальної структури активів. Ця структура повинна забезпечити максимальне збільшення ринкової вартості підприємства при мінімальній вартості залученого капіталу.

Оптимальною вважається така структура активів, яка дозволяє мінімізувати середньозважену вартість капіталу, одночасно підтримуючи високий рівень кредитної репутації підприємства. Це, в свою чергу, створює сприятливі умови для залучення додаткових фінансових ресурсів на вигідних умовах, що є необхідним для подальшого розвитку та зростання.

Отже, ефективне управління активами є не лише запорукою фінансової стабільності підприємства, але й ключовим фактором його конкурентоспроможності та успішного розвитку в довгостроковій перспективі.